

alapot fel kell adni. De hiszen bármely alap elvi és nem gyakorlati hasznú, ha politikailag tekintjük!
(...)

Mi jobb lehetne például a demokráciánál, akár a képviselőlet pluralizmusát, akár a társadalom ellenőrző feladatát, akár a termelés munkásirányítását értjük alatta? Hiszen ez utóbbi, a munkástanács, olyan politikai leleménye '56 magyar munkásainak, amely nemhogy máig, de úgy tűnik, még sokáig a legfejlettebb autonóm szervezeti forma lehet, ha megvalósul. Vagy ha a Petőfi-kör egykori reformjavasolatainak sorát nézzük, melyeknek vázlatos és elmentmondásos megvalósulása a leghaladóbb hazai reformtörekvés is, akkor azt kéne mondanunk: ez az az alap, ami elhagyandó? Nem tudom és nem értem: mit lehetne feladnunk.
(...)

És hidd el, semmiféle fogalmazási finomság nem változtat a tényen: egy eljövendő bármiféle megpróbáltatás során szenvedni is emiatt fogunk, bárhogyan neveznék - de győzni, ha lehet, bizonyosan csak úgy győz a nemzet, ha nem tagadja meg, ami az övé, szenvedése és megőrzött emlékei okán. A „győzelem” szót egyébként el is felejtjük, hiszen itt inkább a nemzeti megértésről, a történelem megjavításáról van szó. Nem hinném, hogy magától javulna meg: minden folyamata csak utólag „objektív” - emberből, vérből van.

Ha van áldozat, amit meghozhatunk, csak akkor értelmes, ha elérhető eredményei beláthatóak. Ezek a követelések beláthatóak, még akkor is, ha történelmi izlésünk esetleg fanyalognak rajtuk, bizony majdnem

mind százévnél később hordoznak. De átléphetetlenül. Épp Kelet-Közép-Európa torz félmúltja és jelené bizonyítja: nem szökhettek meg a történelmünk elől, paradox viccekkel nem ugorhatjuk át a meg nem élt, jó vagy rossz, de átélendő kollektív élményeket. Lehet a kabát új, azonban a szív alatta ugyanaz kell hogy maradjon. Nem engedhetünk '56-ból.

Krassó György

Két választás Magyarországon

1956. november 5-én, a becsapódó aknák miatt meg-megállva, háztízakban sokszorosítógépet vittem hazafelé, egy velem egyidős, huszonnégy éves lánnyal. A lány zokogott, és azt hajtogatta: „Mi lesz velünk, mi lesz velünk ezután?” Nem lehetett vigasztalni, áttörhetetlen kétségbeesés-burok vette körül. Ez a lány aztán nagy karriert futott be a Kádár-rendszerben. Kultúrfunkcionárius lett, és sok piszkos feladatot kellett elvégeznie. Jó körülmények között él, de boldogtalan. Régi barátai elkerülik, fiai lekommunista-kurvázzák. Sokan tudni vélik, hogy beépített, ávós informátor volt már a forradalom előtt. Zokogásra nem annyira az ország állapota, mint az indította, hogy tudta, vissza kell állnia a csatasorba.

Ugyanazon a napon, 1956. november 5-én, egy Szilágyi Erzsébet névre hallgató, de általában csak Szöszi-nek hívott tizennyolc éves utcány a Nyugati pályaudvarnál, a volt Ilkovichs előtt, összecsavart kézigránatokkal egy orosz tank elé

vetette magát. Felrobbant a tankkal együtt. Kamikaze ugrása előtt azt mondta társainak: „Nem akarok megint kurva lenni!”

Ha jól emlékszem, Szenes Lászlónak hívták azt a rabtársamat, aki 1959-ben a Váci börtön föld alatti fegyelmi zárkájában – az erre alkalmas eszközök minden látszólagos hiánya ellenére – felakasztotta magát, és meghalt. Besúgó volt, és valamiért már megbízói bizalmát is elveszítette. Kutyaúl bántak vele, és nem sajnálta senki.

Egy évvel korábban egy másik rabtársam, Pécs Géza,³ aki senkire nem tett terhelő vallomást a nyomozás során, a halálos ítélete végrehajtása előtti éjszakán, egy ki tudja, hogyan szerzett üvegdarabbal, felvágta ereit, és meghalt, mielőtt még a pribékek érte jöhettek volna.

Volt egy ismerősöm, Lakatos Imrének hívták. Az 1950-es években a recski haláltábor foglya. Amikor az internálótáborból szabadult, Lakatost Mérei Ferenc pedagógus-pszichiáter fogadta a lakásába, pénzt, ruhát és ennivalót adott neki. Lakatos 1956 decemberében, a disszidálása előtti éjjelen felkereste Méreit, és elmondotta neki, hogy amikor nála lakott, naponta küldött jelentést ÁVH-s megbízóinak, mindennap jelentette, hogy miről beszélt neki házigazdája. 1958-ban Mérei Ferencet tíz év börtönre ítélték.

Ábrahám József huszonnégy éves fiatallembert 1958-ban semmiért – sza-

rért, húgyért, ahogyan azt a börtönben mondták – halálra ítélték. Felakasztása után cellatársa, az ugyancsak halálra ítélt Szirmai Ottó elé tették Ábrahám jelentéseit arról, hogy Szirmai miket mondott neki a halálos zárkában. Néhány hónappal később Szirmai Ottót is felakasztották, aki soha senkiről nem írt besúgó jelentéseket.

Egy év sem telt el 1963-as szabadulásom után, amikor újra letartóztattak. Ötvös Alajosnak, Borbély Örsnek, Kaunitz Istvánnak, volt rabtársaimnak (mindegyikük családost) azt mondták a nyomozók, visszaviszik őket a börtönbe, ha nem tesznek vallomást ellenem. Csukás Endrét azzal fenyegették, hogy a bátyját kitétegetik az egyetemről, ha nem mondja, amit kell. Haberland Károlynének azt ígérték, hogy lenyelik folyamatban lévő lakásüzemkedési büntető ügyét, ha aláírja a terhelő vallomást.

Két választás Magyarországon. Ki így, ki úgy választott. Harmadik út nem adatott.

Cselik Ferenc már október 23-án a Rádiónál harcolt, aztán a Vörösmarty moziban, a Kálvin tér sarkán, aztán a Forradalmi Ifjúsági Párt balszárnyát szervezte,⁴ aztán a Ferenc körúton harcolt, aztán a földalatti ellenállást próbálta szervezni. Valahogy megúsza életfogytiggal, 1963-ban kiszaba-

4 A Magyar Ifjúság Forradalmi Pártja létrehozását Heller Ágnes, Hermann István és Krassó Miklós tervezte, míg a hasonló nevű Magyar Forradalmi Ifjúság Pártja Illés István és Szőnyi Gyula vezetésével jött létre. *Beszélő Összkiadás I.* 1981-1984. Budapest, AB-Beszélő, 1992. 689. A *Beszélő* 8. számához készült jegyzeteket Rainer M. János készítette.

3 Az említett személy valószínűleg Péch (Eckhardt) Géza, de az információ téves. Péch Gézán 1958. április 22-én hajtották végre a halálos ítéletet.

dult. Munkásként dolgozott, majd kistisztviselő lett. 1984-ben azt tervezte, külföldre megy dolgozni, engedéllyel, összekapar egy kis pénzt a családjának. Jól van, mondták neki, mehet. De csak ha aláírja, hogy jelentéseket ad ismerőseiről. 1984. június 11-én délelőtt eltávozott munkahelyéről, vidékre utazott. Egy üres szobában hatalmas mennyiségű altatót vett be. „Még ezt a piszkos munkát is nekem kellett elvégezni” - írta búcsúlevelében. Özvegye, rendőrségi tanácsra, eltitkolta az öngyilkosságot és az okát, hadd tanulhasson tovább a gyerek.

1982. január. Bali Sándort temették, a XI. kerületi Munkástanács volt elnökét, a Nagy-budapesti Központi Munkástanács egyik vezetőjét. Munkásember volt, szerszámkészítő, a legkülönbek egyike, akit ismertem életemben. A gyászbeszéd szövege négyünk zsebében lapult. Ha egyikünket elviszik, a másik folytatja. Ott álltam Bali Sándorné mellett a sírnál a szertartás alatt. Zokogott. „A többiekkel már beszéltem... Gyuri, nagyon kérem, maga se mondjon semmit.” - „De hát miért ne?” - „A fiam halálos beteg, csontrákja van - suttozta. - Egy bizonyos párizsi kórházban talán meg tudják gyógyítani. Azt üzenték a Belügyből, hogy nem kap útlevelet, ha itt beszéd lesz. Értse meg, a fiam életéről van szó.” Nem volt temetési beszéd. A fiú nem jutott ki Párizsba, meghalt nem sokkal édesapja után, Budapesten.

Milyen társadalom, milyen világ az, amely ilyen választási lehetőséget kínál polgárai számára? (...)

Igen, el lehet menni. De van, akinek nem megy, hogy elmegy. Zádor István barátom és volt osztálytársam, Szigethy Attila munkatársa '56-ban, csak két évig bírta. Londonban lett öngyilkos, 1958-ban. (...)

Vérrel jár a forradalom, és kevesen vagyunk? Igen, vérrel jár. Igen, kevesen vagyunk. De mivel jár ez a mai, békének csúfolt állapot? Ki számolta meg az öngyilkosokat, az alkoholistákat, az elmebeteggyűrtötteket, a lepusztult munkahelyek baleseteinek áldozatait, a rosszul felszerelt, túlsúfolt kórházak hullaházait megtöltő magzat- és emberi roncsmaradványokat? Mindazokat, akik köztünk élhetnének, de céltalanul, nyomorultul pusztulnak el? És akik élnek, akik küszködnek még, fáradtan, reménytelenül egyre mélyebbre süllyedve a mocsárba? Harminc évvel ezelőtt úgy érezték, elég volt. Úgy érezték, hogy van, ami fontosabb a pusztuló életnél. A forradalomban harcolók azért vállalták a halált is, hogy megváltozzék a világ, és a régi - a mai - ne jöhessen többé vissza.

A fiatalok pedig gondoljanak arra, hogy eljön az idejük. Egész biztosan eljön. Ha nem a harmincadik, akkor a harmincötödik vagy a negyvenedik, ötvenedik évben. És tanuljanak abból, ami harmincöt éve történt. Ha azt tanulják belőle, amit a mi nemzedékünk, hogy minden hiába, hogy a nép semmit sem tehet, csak a hatalom - a kis hatalmak és a nagyhatalmak -, akkor nem is fog megváltozni a sorsuk. De azt is megtanulhatják, hogy a kommunista hatalmat csak a külföldi tankok tartják fenn, nemcsak ők és nem erősek, hanem gyávák,

ostobák és kegyetlenek, és hogy legyőzhetőek okossággal, ügyességgel, elszántsággal, egységgel, ha itt lesz az ideje. Hiszen '56-ban is győzött - ha a százszoros túlerő el is tiporta utána -, de csak azért tudott győzni, mert az ifjúság nem hallgatott a realistákra. Nem hallgatott rájuk, mert sokkal realistább volt amazoknál: tudta, érezte, hogy itt az alkalom, hogy van esély a győzelemre. Eljön még a pillanat, amikor maga az orosz nép lázad fel elnyomói ellen, és nem lesz, aki „testvéri segítséget” nyújtson hóhérainak. Vagy az a pillanat, amikor a Nagy Testvér nem lesz olyan helyzetben, hogy újabb háborút indíthasson Közép-Európában, különösen nem több országban egyszerre. És ezt a pillanatot majd nem szabad elszalasztani.

Ma még sokan sorba állnak nálunk a prostituált bárcáért. De már szégyellik, és ez az idők jele. Az új októberi ifjúságnak már itt vannak az első képviselői. Biztosan tudják és érzik ezen a napon, hogy a szavak tetté fognak válni, és amikor a magyar október előtt tisztelgnek, akkor nem a múltat, hanem a jövőt ünnepelek.

Kőszeg Ferenc

Ne csak építkezz... Politizálj!

Az emberiség állítólag kacagva búcsúztatja a múltját. A magyar értelmiség legszívesebben skanzenbe helyezné, ahol vasárnaponként úgy járkálhat a kovács műhelye meg az ősi ráolvasásokat mormoló vajákos barlangja között, mintha mindkettő igazi volna. Holott a múzeum, hiába

szabadtéri, csak őrzi a tradíciót, az életünkbe nem örökíti át.

Szilágyi Sándornak igaza van, amikor azt kívánja, hogy gyűjtsük a forradalom dokumentumait, mentjük meg a résztvevők halványuló emlékeit. E felhívás azonban inkább szakmabeli vagy amatőr történet-szeknek szól, mintsem a politikai cselekvés lehetőségét állampolgári jogon igénylő laikusoknak. Az állampolgárt nem elégíti ki az emlékgyűjtés úttörő munkája, és mindennekelőtt azt szeretné tisztázni, mit tekintsen a forradalom politikai örökségének.

1956 felfedezése a kelet-európai ellenzékek keletkezéstörténetének termékenyítő fordulata volt - olvasatom szerint ezt dokumentálja a közös nyilatkozat aláírása is. Nem mintha nem lettek volna a mai ellenzékiek között olyanok, akik számára a forradalom mindig meghatározó élmény volt. (Ezek közé tartozik Krassó György, Kemény István tanítványainak köre, de ide számítom magamat is.) Az elkülönült elégedetleneket azonban a politizáló értelmiség marxista indíttatású csapata formálta demokratikus ellenzékké: az ő hatásukra született meg a szamizdat, s hasonló népfrontszerveződési folyamat előzte meg a KOR megalakulását vagy a Charta '77 keletkezését is.⁵ (...)

1956-ban a pesti utca nyomban az első tank kilövése után pontosan tudta, hogy ezt akarja: semlegességet. A forradalom eleven öröksé-

5 A KOR a lengyel Munkásvédelmi Bizottság rövidítése, amely az 1976-os sztrájkok és tiltakozások nyomán alakult. In Uo. 668. Az 1. szám jegyzeteit Rainer M. János készítette.